

Examen HAVO

2019

tijdvak 2
woensdag 19 juni
13.30 - 16.00 uur

tekenen, handvaardigheid, textiele vormgeving

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 32 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 74 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring, uitleg of berekening gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring, uitleg of berekening ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Het thema van dit examen is water: het gaat over de symbolische betekenis van water en de manieren waarop kunstenaars, architecten en vormgevers water verbeelden en water als inspiratiebron of uitgangspunt nemen voor hun werk.

Waterlelie, water, waterlicht

Vragen bij afbeelding 1 tot en met 9

Op afbeelding 1 zie je *Impression, soleil levant* (Impressie, zonsopgang) van de Franse schilder Claude Monet. Hij schilderde het aan de haven van Le Havre.

Bekijk afbeelding 1.

Het schilderij riep bij de presentatie ervan op de eerste tentoonstelling van de impressionisten in Parijs (1874) heftige reacties op. Veel bezoekers en (kunst)critici vonden dat dit werk niet voldeed aan de eisen van de Academie.

2p 1 Geef een reden

- waarom de **voorstelling** aanleiding gaf voor kritische reacties.
- waarom de **vormgeving** aanleiding gaf voor kritische reacties.

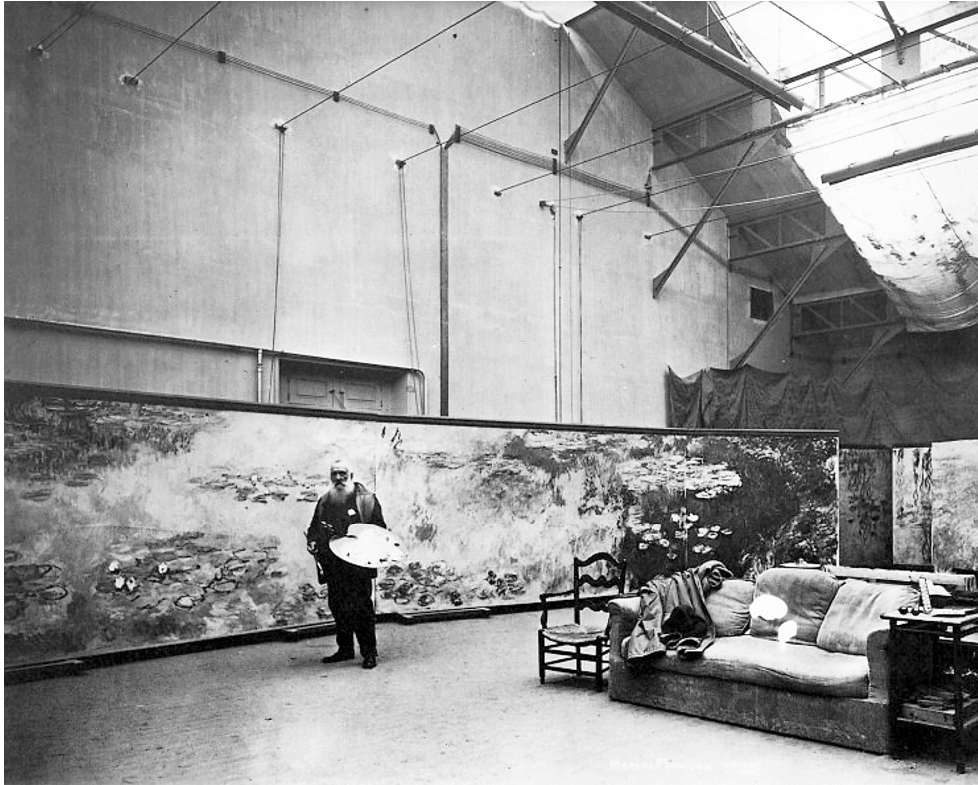
In 1883 betrok Monet een huis met een groot atelier in Giverny, op het platteland buiten Parijs. De schilder legde er een grote tuin aan met een vijver waarin hij verschillende soorten waterlelies liet groeien.

De vijver met waterlelies was voor Monet een onuitputtelijke bron van inspiratie. Hij schilderde wel 250 varianten op dit onderwerp.

3p 2 Leg uit dat een vijver met waterlelies een bron van inspiratie is voor een impressionist, zoals Monet. Geef twee voorbeelden die je uitleg ondersteunen.

De vijver in Giverny vormde de belangrijkste inspiratiebron voor Monets monumentale serie: *Les Nymphéas* (De waterlelies). Op afbeelding 2 en 3 zie je twee schilderijen uit deze serie, die in totaal acht doeken omvat. Monet werkte eraan van 1914 tot aan zijn dood in 1926. Op figuur 1 zie je Monet in zijn atelier in Giverny, met op de achtergrond enkele doeken uit deze serie.

figuur 1

Van Monet is bekend dat hij bij voorkeur in de open lucht schilderde. Uit bovenstaande foto is echter af te leiden dat Monet deze serie waterlelies in zijn atelier in Giverny maakte.

Bekijk figuur 1.

Voor het maken van deze serie schilderijen bood het atelier in Giverny Monet een aantal voordelen ten opzichte van het werken in de open lucht.

3p 3 Noem drie voordelen die dit atelier Monet bood voor het maken van deze serie schilderijen.

Bekijk afbeelding 2, 3 en het detail op afbeelding 4.

In elk schilderij wordt een enorme ruimte gesuggereerd.

- 2p 4 Beschrijf met twee verschillende voorbeelden hoe die enorme ruimte wordt gesuggereerd.

Aan het eind van zijn leven schonk Monet de acht werken aan de stad Parijs. Hij bedacht zelf hoe de werken tentoongesteld moesten worden, namelijk verdeeld over twee ovale ruimtes.

Op afbeelding 5 zie je een van deze twee ovale ruimtes in het museum in Parijs, waar de werken tentoongesteld zijn precies zoals Monet het heeft gewild.

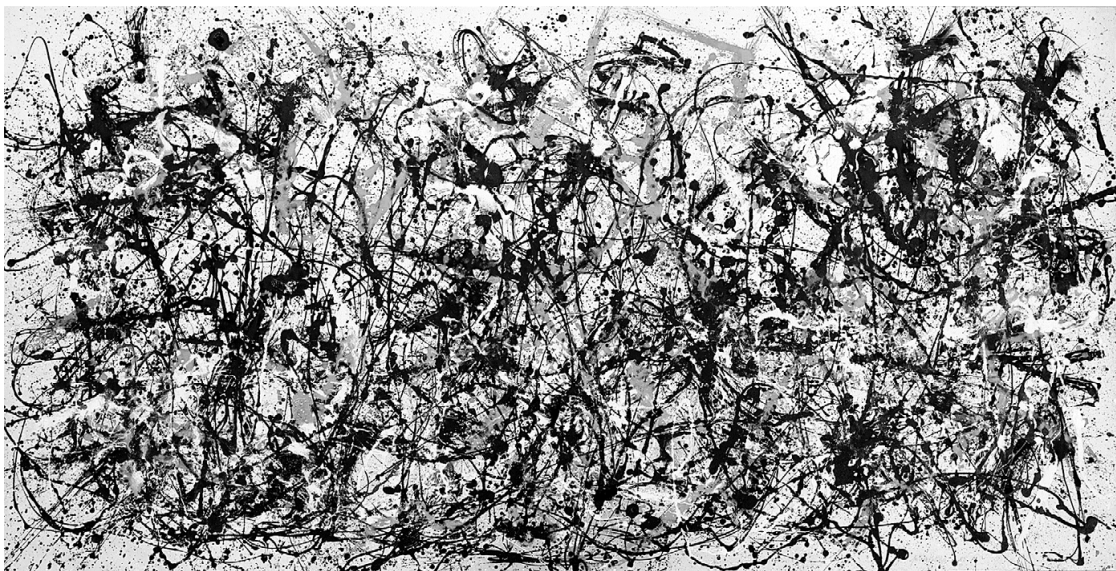
Bekijk afbeelding 5.

Het tentoonstellingsplan van Monet gaat ervan uit dat de beschouwer helemaal kan opgaan in de schilderijen.

- 2p 5 Beschrijf twee aspecten van de tentoonstellingswijze van de schilderijen die daaraan bijdragen.

Les Nymphéas van Monet is wereldberoemd. In de kunstgeschiedenis wordt deze serie soms genoemd als een voorloper van het abstract expressionisme van na de Tweede Wereldoorlog. Op figuur 2 zie je een voorbeeld van zo'n abstract expressionistisch werk.

figuur 2

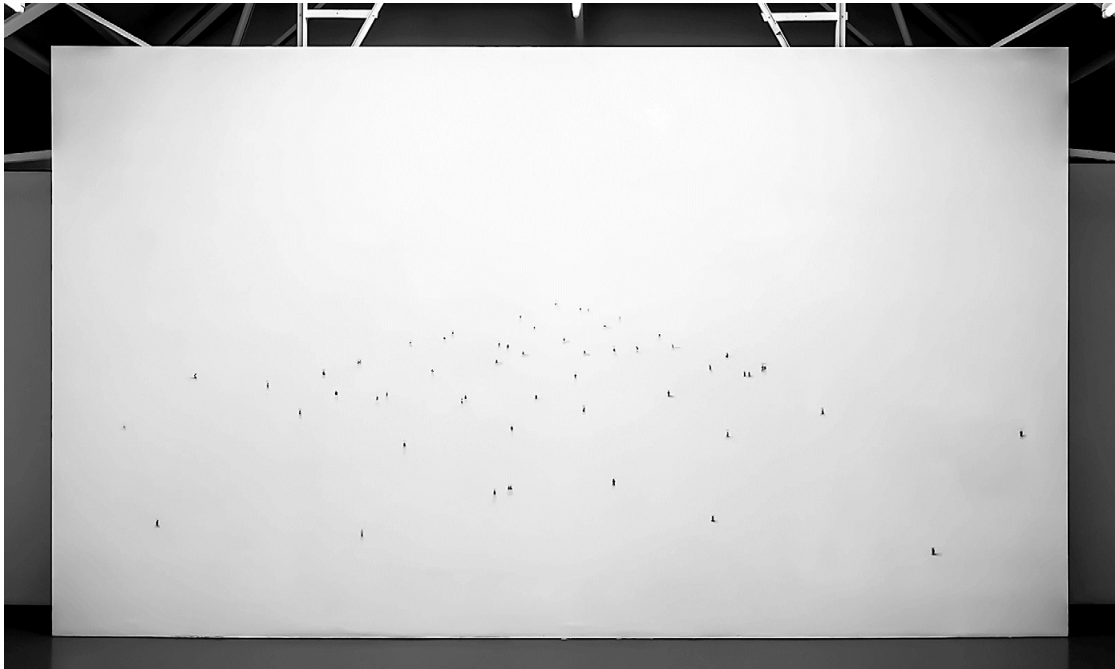
Jackson Pollock, *Autumn Rhythm Number 30*, 1950, 266 x 525 cm

Bekijk afbeelding 2 en 3.

- 3p 6 Noem drie aspecten van de vormgeving die aanleiding geven om Monets serie te zien als een voorloper van het abstract expressionisme.

Op figuur 3 zie je *Sticky Water* (2015) van de Engelse kunstenaar Claire Harvey. Op afbeelding 6 en 7 zie je enkele details van het werk. Het bestaat uit kleine stukjes plakband waarop met acrylverf in miniatuur mensen getekend zijn. De stukjes plakband worden verspreid op een doek of op een deel van een muur aangebracht.

figuur 3

Claire Harvey, *Sticky Water*, 360 x 600 cm

Op enige afstand van het werk doet de voorstelling denken aan een groep badgasten op een strand (zie figuur 3). Meer van dichtbij bekeken lijkt het een voorstelling van een groep mensen in een ondergelopen gebied.

Bekijk afbeelding 6 en 7.

- 2p 7 Geef twee aspecten van de voorstelling die de associatie met mensen in een ondergelopen gebied ondersteunen.

Bekijk figuur 3 en afbeelding 6 en 7.

Het werk lijkt zowel plat als ruimtelijk.

- 4p 8 Beschrijf
- twee aspecten van het werk waardoor het plat lijkt.
 - twee aspecten van het werk waardoor het ruimtelijk lijkt.

Sticky Water zou je kunnen interpreteren als een werk over de vergankelijkheid van de mens.

- 2p 9 Leg deze interpretatie uit aan de hand van
- de voorstelling en
 - de vormgeving.

Op afbeelding 8 en 9 zie je de installatie *Waterlicht* van Studio Roosegaarde. De installatie bestaat uit nevel- en lichteffecten en werd in 2015 tijdelijk gerealiseerd op het Museumplein in Amsterdam. De golvende blauwe lijnen werden een meter boven de mensen geprojecteerd. Doel van de installatie was te laten zien tot waar het water zou komen als de dijken zouden breken.

De installatie werd door sommige aanwezigen ervaren als "droomachtig en beklemmend tegelijk".

Bekijk afbeelding 8 en 9.

3p **10** Beschrijf

- twee aspecten van deze installatie die droomachtig kunnen overkomen.
- één aspect van de installatie die een gevoel van beklemming kan oproepen.

Daan Roosegaarde van Studio Roosegaarde zegt: "*Waterlicht* laat je ervaren hoe Nederland eruit zou zien zonder waterwerken, als een virtuele overstroming. Innovatie zit in ons landschap, we zijn het alleen een beetje vergeten."

Stelling: Studio Roosegaarde slaagt erin om met *Waterlicht* mensen bewust te maken van de noodzaak om Nederland te beschermen tegen overstromingen als gevolg van klimaatverandering.

2p **11** Geef

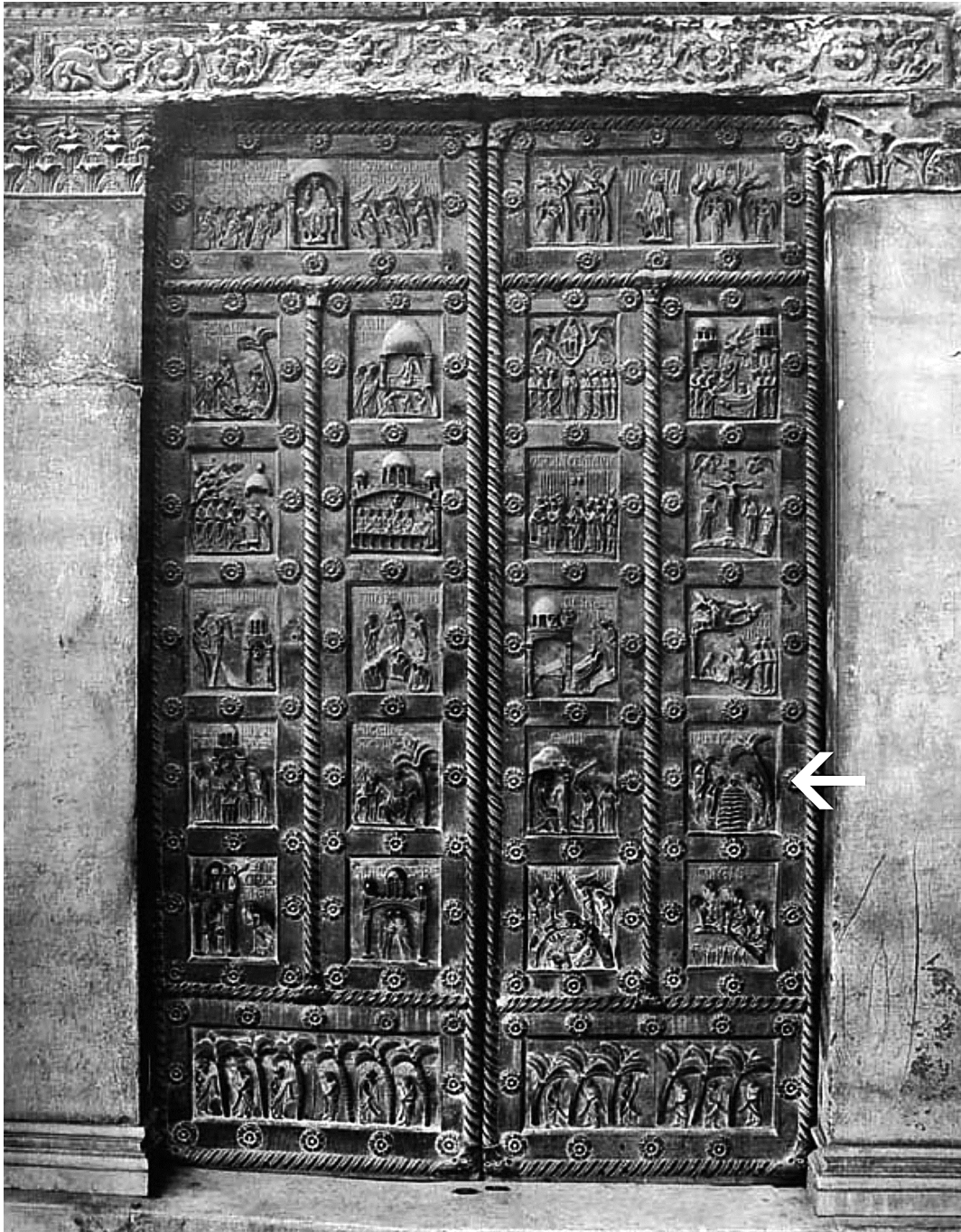
- een argument die deze stelling ondersteunt.
- een argument die deze stelling ontkracht.

Doop in de Jordaan

Vragen bij afbeelding 10 tot en met 15

Op figuur 4 zie je bronzen deuren die de Italiaanse beeldhouwer Bonanno Pisano rond 1180 maakte voor de Dom van Pisa. De 22 reliëfs verbeelden het leven van Christus, onder andere de doop van Christus in de rivier de Jordaan. Deze voorstelling is hieronder aangegeven met een pijl.

figuur 4

Op afbeelding 10 zie je dit reliëf met de doop van Christus in de Jordaan. Rechts op de oever staat Johannes de Doper, links staan twee engelen met de kleren van Christus in hun handen. Linksboven in het reliëf staat 'baptīzat', wat 'doop' betekent.

Bekijk afbeelding 10.

- 3p **12** Beschrijf drie aspecten van de voorstelling waardoor Christus direct opvalt.

De manier waarop de ruimte in dit bronzen reliëf is weergegeven, is kenmerkend voor de vroege middeleeuwen.

- 2p **13** Toon dit aan met twee voorbeelden.

Op afbeelding 11 tot en met 15 zie je het doopvont dat bronsgieter Reinier van Hoei in 1107 vervaardigde voor de kloosterkerk in Luik.

Dit geelkoperen doopvont is uit één stuk gegoten.

Op afbeelding 11 zie je de doop van Christus in de Jordaan met links Johannes de Doper en rechts de engelen.

Bekijk afbeelding 11.

De voorstelling bevat veel symboliek, zoals de aureolen om de hoofden van de engelen, Christus en Johannes, die staan voor de heiligheid van de figuren.

- 3p **14** Noem nog drie symbolen die de heiligheid van de gebeurtenis aantonen.

Vergelijk afbeelding 10 en afbeelding 11.

De doopscène op afbeelding 11 is, vergeleken met die van Pisano op afbeelding 10, levensechter.

- 3p **15** Beschrijf drie aspecten van de voorstelling waaruit dit blijkt.

Op afbeelding 14 en 15 zie je een andere doopscène. Johannes doopt twee heidenen, niet-gelovige jonge mannen. Hier gaat het om gewone stervelingen die door Johannes worden gedoopt.

Bekijk afbeelding 14 en 15.

Anders dan op afbeelding 11 benadrukt de kunstenaar hier het meer alledaagse karakter van de gebeurtenis.

- 3p **16** Noem drie aspecten van de voorstelling die het meer alledaagse karakter van de gebeurtenis benadrukken.

Bekijk afbeelding 11 tot en met 15.

De verschillende voorstellingen op het doopvont vormen samen een vloeiende opeenvolging van scènes.

- 2p **17** Beschrijf twee aspecten van de voorstelling die ervoor zorgen dat de ene scène vloeiend overloopt in de volgende scène.

Vanwege de meesterlijke uitvoering wordt dit doopvont een van de zeven kunstwonderen van België genoemd.

- 2p **18** Geef twee redenen waarom de uitvoering zo meesterlijk is.

Het is bijzonder dat de naam van de middeleeuwse maker, Reinier van Hoi, bekend is.

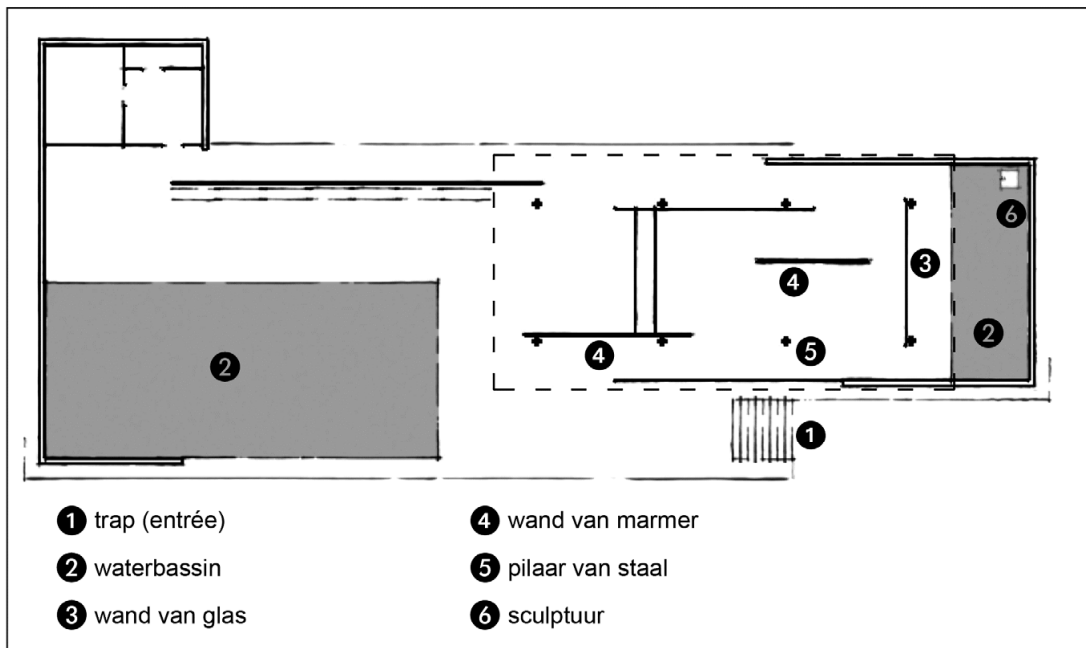
- 1p **19** Leg uit waarom dit zo bijzonder is.

Stil water

Vragen bij afbeelding 16 tot en met 24

Sinds de tweede helft van de negentiende eeuw worden wereldtentoonstellingen gehouden. Hier tonen verschillende landen hun vooruitgang op het gebied van (bouw)kunst, techniek en wetenschap. Op afbeelding 16, 17 en 18 zie je het paviljoen dat de architect Ludwig Mies van der Rohe ontwierp voor de wereldtentoonstelling in Barcelona in 1929. Op figuur 5 zie je de plattegrond van het paviljoen.

figuur 5

Bekijk afbeelding 16, 17 en 18 en figuur 5.

Het langgerekte Barcelona-paviljoen met het platte dak is een voorbeeld van het Nieuwe Bouwen.

- 3p 20 Noem drie kenmerken van het Nieuwe Bouwen die je terugvindt in de vormgeving van het paviljoen.

Bekijk afbeelding 16, 18, 19 en figuur 5.

Het paviljoen ligt iets verhoogd op een plateau met twee waterbassins. Op afbeelding 19 zie je dat de vloertegels een beetje uitsteken over de rand van de bassins. De architect creëert hiermee een specifiek ruimtelijk effect.

- 1p 21 Geef aan welk ruimtelijk effect de architect hiermee creëert.

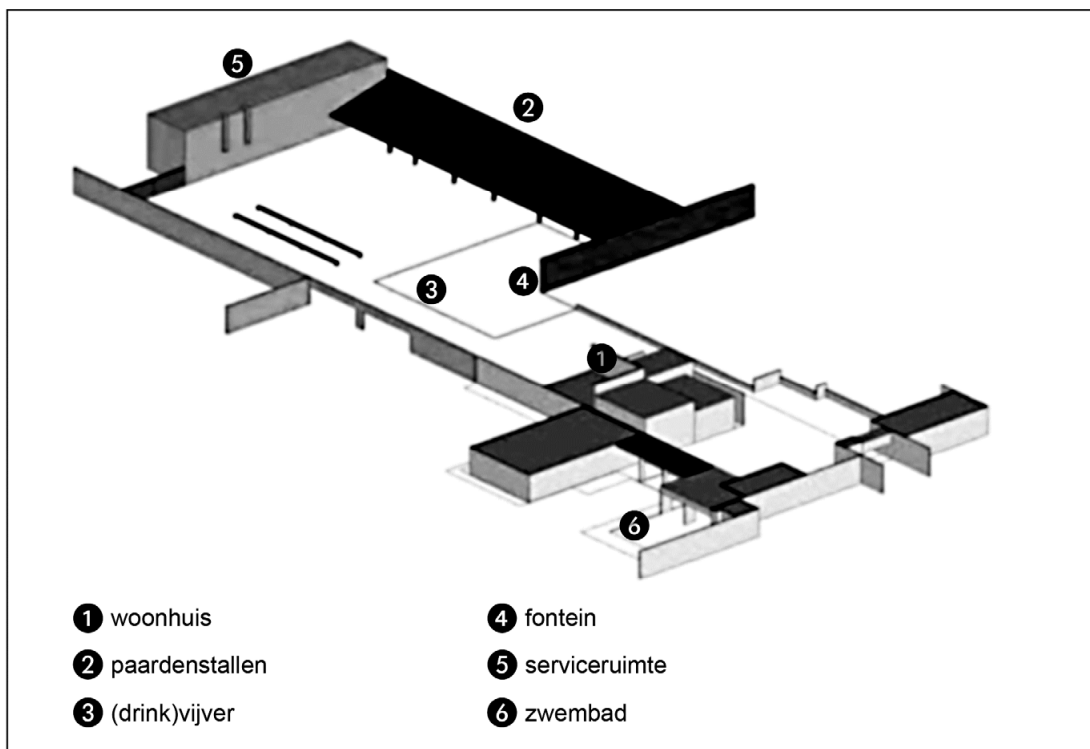
Anders dan in traditionele architectuur vloeien in het Barcelona-paviljoen de ruimtes in elkaar over.

Bekijk afbeelding 16, 17, 18 en figuur 5.

- 1p 22 Leg uit op welke manier de plaatsing van de wanden hieraan bijdraagt.

Het Barcelona-paviljoen van Mies van der Rohe was een inspiratiebron voor veel architecten, onder wie de Mexicaanse architect Luis Barragan (1902-1988). Op afbeelding 20, 21 en 22 zie je La Cuadra San Cristobal, een luxueus paardenstallencomplex met twee woonhuizen, dat Barragan in 1966 ontwierp. Figuur 6 toont een tekening van dit complex.

figuur 6

Bekijk afbeelding 20, 21 en 22 en figuur 6.

Uit de vormgeving van het complex is af te leiden dat Barragan zich liet inspireren door het Barcelona-paviljoen van Mies van der Rohe.

- 3p 23 Noem drie aspecten van de vormgeving van het complex waaruit die invloed van het Barcelona-paviljoen blijkt.

Bekijk afbeelding 16, 18, 20, 21 en 22 en figuur 6.

De waterbassins van Barragan hebben een andere functie dan de waterbassins van het Barcelona-paviljoen.

- 1p 24 Beschrijf het verschil in functie tussen de waterbassins van Barragan en die van Mies van der Rohe.

Barragan heeft zich ook laten inspireren door de architectuur uit zijn jeugd, namelijk die van Mexicaanse hacienda's. Op afbeelding 23 zie je een voorbeeld van zo'n hacienda.

Barragans architectuurstijl is expressiever dan veel Europese modernistische architectuur.

Bekijk afbeelding 20 tot en met 23.

- 2p **25** Geef twee voorbeelden van het exterieur van La Cuadra San Cristobal waaruit die expressievere stijl blijkt.

Op afbeelding 24 zie je een foto uit de voorjaarscollectie van het modemerken Nine West. De producer vond dat het gebouw van Barragan de volmaakte omgeving vormde voor het presenteren van deze voorjaarscollectie.

Blijkbaar vormt het complex met paarden, stallen en water een aantrekkelijk decor voor het maken van een fotoshoot.

Bekijk afbeelding 24.

- 2p **26** Beschrijf aan de hand van twee aspecten van de architectuur waarom die zich zo goed leent als decor voor deze foto-shoot.

Kolkend water

Vragen bij afbeelding 25 tot en met 29

Op afbeelding 25 zie je het kunstwerk *Descension* (Afdaling) uit 2015 van de Indiase kunstenaar Anish Kapoor. Het kunstwerk, een enorme poel van kolkend water, werd in 2015 tentoongesteld in een galerie in Italië. Een luid brommende motor onder in de poel, zorgt voor de aanzuigende werking van het water, dat in een onzichtbare put lijkt te verdwijnen. Op figuur 7 zie je een detail van de draaikolk.

figuur 7

Bekijk afbeelding 25 en figuur 7.

Het werk van Kapoor trekt direct sterk de aandacht van de bezoeker als die de galerieruimte betreedt.

- 3p **27** Noem, afgezien van het geluid, drie aspecten van *Descension* die direct de aandacht van de bezoeker zullen trekken.

Anish Kapoor voegde een zwarte kleurstof toe aan het water, waardoor het kunstwerk nog verontrustender wordt.

- 2p **28** Geef twee redenen waardoor juist het zwarte water het kunstwerk nog verontrustender maakt.

Descension werd in verschillende versies uitgevoerd die op diverse plekken in de wereld te zien zijn geweest. Op afbeelding 26 en 27 zie je een versie van *Descension* in het Brooklyn Bridge Park in New York (2017). Hier voegde Kapoor geen kleurstof toe aan het water.

Bekijk afbeelding 25 tot en met 27.

Buiten in het park zal het werk heel anders worden ervaren dan binnen in de galerie.

- 3p **29** Geef drie argumenten waarom dit kunstwerk buiten in het park anders ervaren zal worden dan in de galerie.

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

Een journalist vroeg Kapoor of *Descension* wel een sculptuur was. Kapoor antwoordde: "Natuurlijk is het een sculptuur. Ik geef toe, het ziet er niet uit als een sculptuur: het is eerder een neerwaartse sculptuur dan een opwaartse sculptuur, maar het is een sculptuur."

- 2p 30 Leg uit wat Kapoor bedoeld zal hebben met zijn uitspraak over sculptuur. Geef vervolgens een verklaring voor het belang dat Kapoor blijkbaar hecht aan deze omschrijving.

Op afbeelding 28 zie je een ander werk van Kapoor: *Ascension* (Opstijging) uit 2011. Hij maakte dit werk, een witte rookpluim die opstijgt uit een cirkelvormige basis, voor een kerk in Venetië.

Door de titel van het werk en de plaatsing ervan onder de koepel van de kerk, roept *Ascension* associaties op met religieuze symboliek.

- 2p 31 Geef aan de hand van de titel twee associaties die het werk oproept met religieuze symboliek.

Op afbeelding 29 zie je *Sky Mirror Red* (Hemel, spiegel, rood). Kapoor realiseerde dit werk in 2010 voor een vijver in een park in Londen. Het bestaat uit een grote holle, roestvrijstalen schotel die op een buis is geplaatst. Het staal is glad gepolijst en voorzien van een rode spiegelende coating.

- 2p 32 Een journalist merkte op dat het kunstwerk "het landschap dramatiseert". Leg uit wat de journalist bedoeld zal hebben en geef een korte interpretatie van *Sky Mirror Red*, waarin je zowel het kunstwerk als het landschap betreft.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.